

Πρόλογος

Η ιστορία της Ευρώπης των «νεότερων χρόνων», που κατά τη γαλλική εκδοχή του όρου τερματίζεται με την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης και της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, σημαδεύεται από τη σύγκρουση δύο ανταγωνιστικών αντιλήψεων του «διεθνούς συστήματος». Η πρώτη ευνοεί το παιχνίδι των κεντρόφυγων δυνάμεων. Τείνει να διαιωνίσει τη διαίρεση της γηραιάς ηπείρου σε σαφώς διακριτά έθνη και στηρίζεται στο δόγμα της «ευρωπαϊκής ισορροπίας», βάσει της οποίας κανένα κράτος δεν πρέπει να διαθέτει τέτοια ισχύ που θα του επιτρέψει να επιβάλλει στα άλλα την πολιτική του κυριαρχία. Αντιθέτως η δεύτερη επιδιώκει να προκαλέσει τη συνένωση της ηπείρου κάτω από την εξουσία της μιας ή της άλλης χώρας που την απαρτίζουν· απορρέει επομένως από μια θέληση ενοποίησης.

Οι τάσεις αυτές για την αποκατάσταση μιας χαμένης και έντονα μυθολογημένης ενότητας (της «ρωμαϊκότητας», της «χριστιανοσύνης», του Καρλομάγνου, της γερμανικής Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας) δεν εκφράζονται παρά με όρους κυριαρχίας και ως εκ τούτου η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις χώρες που επικαλούνται τη μια ή την άλλη ιδεολογία είναι αρκετά απλή. Την πρώτη αντίληψη υιοθετούν τα μικρά κράτη και γενικά όλα εκείνα που σε μια δεδομένη στιγμή της ιστορίας φοβούνται μήπως γίνουν θύματα ιμπεριαλιστικών βλέψεων των μεγάλων δυνάμεων. Στη δεύτερη προσδέονται τα έθνη που ο δυναμισμός τους τα έφερε στην πρώτη γραμμή και που επιδιώκουν να αναλάβουν από μόνα τους την κληρονομιά μιας κοινότητας πεπρωμένων, πολλές φορές συννωμένων σε μια προσπάθεια πανευρωπαϊκού προσανατολισμού.

«Ρωμαίος» αυτοκράτορας και ως εκ τούτου κληρονόμος μιας αντίληψης του κόσμου που δεν μπορεί παρά να είναι γενική, ο Κάρολος Ε΄ (1500-1558) προσπαθεί να περάσει στην ευρωπαϊκή πραγματικότητα το περιεχόμενο ενός τίτλου που το τέλος του Μεσαίωνα είχε καταστήσει τελείως εξωπραγματικό. Ο Φίλιππος Β΄ (1527-1598) και οι Αψβούργοι της Ισπανίας με τις διεκδικήσεις τους προβάλλουν μια αντίληψη αυστηρού καθολικισμού, η οποία τείνει να επιβληθεί στη σπαρασσόμενη από τη Μεταρρύθμιση Ευρώπη. Την εποχή του Φερ-

δινάνδου Β' (1578-1637), οι ενέργειες των Αψβούργων της Βιέννης και των συμμάχων τους στον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648) εμπνέονται από το πνεύμα ανάκτησης των διαμαρτυρούμενων χωρών από την παπική Αντιμεταρρύθμιση. Και όταν η επαναστατική Γαλλία ρίχνεται με τη σειρά της στην πεripέτεια μιας ευρωπαϊκής κατάκτησης, το κάνει στο όνομα των «νέων ιδεών» που μισός αιώνας φιλοσοφικού ενθουσιασμού είχε διαδώσει σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Αυτές οι ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα προσπάθειες αποτυγχάνουν η μια μετά την άλλη, προσκρούοντας στην επίμονη αντίσταση των εθνών που προβάλλουν ως δόγμα τη σωτήρια ιδέα της «ευρωπαϊκής ισορροπίας». Καθεμία όμως αφήνει στην Ευρώπη το σημάδι της. Μίγμα, ακόμα αδιευκρίνιστο, αντίπαλων ομάδων στην αυγή των νεότερων χρόνων, η Ευρώπη βλέπει στον αιώνα του Διαφωτισμού τις απαρχές μιας συλλογικής συνείδησης. Η Γαλλική Επανάσταση, οι ναπολεόντειες κατακτήσεις, οι επιπτώσεις των οποίων γίνονται αισθητές σε διάφορους βαθμούς από το ένα άκρο της ηπείρου στο άλλο, στη συνέχεια η συμμαχία των λαών, που ανακαλύπτουν τον εαυτό τους χάρη στον γαλλικό ιμπεριαλισμό –στο μύθο του Βαλμύ² απαντά εκείνος της Λειψίας, η «μάχη των εθνών» που οι σύμμαχοι έδωσαν τον Οκτώβριο του 1813 εναντίον των στρατιών του Ναπολέοντα–, είναι στην κυριολεξία γεγονότα πανευρωπαϊκού βεληνεκούς.

Η ήττα του Ναπολέοντα το 1815 σημαδεύει την αποτυχία μιας προσπάθειας ιμπεριαλιστικής ενοποίησης, συγχρόνως όμως συνιστά για την ιστορία της Ευρώπης μια μείζονα ημερομηνία, με την έννοια ότι αποκαλύπτει στους Ευρωπαίους το βάρος που μπορούν να αποκτήσουν συνενωμένα τα συμφέροντα και οι δυνάμεις τους. Βεβαίως, η αλληλεγγύη που εκ των πραγμάτων αποκαταστάθηκε ανάμεσα στους αντιπάλους της αυτοκρατορικής Γαλλίας δεν μπορεί να διαρκέσει παρά μόνο εάν, πέρα από τις συγκυριακές συμμαχίες, τα έθνη που απαρτίζουν την Ευρώπη αποφασίσουν να μην αφήσουν στην τύχη τη φροντίδα της ρύθμισης των σχέσεών τους και εάν μπορέσουν να προαγάγουν σχήματα ικανά να μεταφράσουν κοινές προθέσεις σε κοινή πολιτική.

Δέκα χρόνια μετά τη νίκη των συμμάχων, η πραγματικότητα έρχεται να ξεκαθαρίσει τις ψευδαισθήσεις που επικρατούσαν την επαύριο του συνεδρίου της Βιέννης. Πράγματι, στα χρόνια που ακολουθούν την επαναφορά του Παλαιού Καθεστώτος, οι συνέπειες των ιδεών που διαδόθηκαν από την επαναστατική Γαλλία ενεργούν ως καταλύτης για τον μετασχηματισμό της Ευρώπης της Παλινορθωσης³. Σιγά σιγά, ο φιλελευθερισμός μεταβάλλει το περιεχόμενο των πιο συντηρητικών μοναρχιών. Ο εθνικισμός δεν χαρίζεται σε κανένα από τα μεγαλοπρεπή πολιτικά οικοδομήματα που ορθώθηκαν στη διάρκεια των αιώνων με πολέμους, γάμους και κληρονομίες, σε μια Ευρώπη όπου ο λαός είναι κληρονο-

μικό αγαθό το οποίο μεταβιβάζεται με διαθήκη. Η Ευρώπη αλλάζει πρόσωπο, αλλά τα πάθη που τη συγκλονίζουν γίνονται αισθητά σε ολόκληρη την ήπειρο. Γεννιέται μια *ευρωπαϊκή κοινή γνώμη*, και ο πολλαπλασιασμός των πάσης φύσεως συνεδρίων τα οποία επιφορτίζονται με την επικύρωση των πραγματοποιούμενων μετασχηματισμών αποδεικνύει ότι η συνειδητοποίηση που επέφερε το 1815 έχει προεκτάσεις σε όλη τη διάρκεια του αιώνα. Μέχρι πού φτάνει αυτή η συνειδητοποίηση; Όχι πολύ μακριά, αν αναλογιστεί κανείς την αναζωπύρωση των πολέμων ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς λαούς. Αν όμως λάβει κανείς υπόψη τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν –αναμφίβολα υποτυπώδεις αλλά υπαρκτές– ώστε η συνειδητοποίηση αυτή να φέρει πρακτικά αποτελέσματα, θα πρέπει να παραδεχθεί ότι η έννοια της *Ευρώπης* δεν σταμάτησε να προοδεύει.

Από την Ιερά Συμμαχία έως τα ευρωπαϊκά συνέδρια του δεύτερου ημίσεος του αιώνα που επιχειρούν να ρυθμίσουν αποικιακές διαφορές ή διενέξεις των μεγάλων δυνάμεων, δημιουργείται μια, ακόμα παραπαίουσα, ευρωπαϊκή οργάνωση, η οποία υποκαθιστά τις ηγεμονικές απόπειρες των προηγούμενων αιώνων. Δεν εξαλείφει φυσικά την πίεση που ασκούν οι εθνικισμοί, οι οποίοι φαίνεται να βγαίνουν νικητές σ' αυτό τον αιώνα του θριάμβου των εθνών. Τουλάχιστον, γίνεται φανερό ότι η Ευρώπη ανακαλύπτει κοινά συμφέροντα και διαισθάνεται μια έμπρακτη αλληλεγγύη που τη βοηθά να συγκροτηθεί στις αντιλήψεις των ανθρώπων την ίδια στιγμή που ο θόρυβος και ο παροξυσμός των εθνικών συγκρούσεων φαίνονται να καταλαμβάνουν το προσκήνιο.